

بررسی وضعیت اعتبارات اعطاء شده توسط بانک کشاورزی شهرستان همدان

حسن درخشان*

مقدمه :

نقش اعتبارات در توسعه بخش کشاورزی بسیار با اهمیت است . بخصوص پس از اجرای اصلاحات اراضی و تبدیل شدن رعایا به قشر عظیم خرده مالکان این نیاز بیشتر خود را نشان داده است . در آغاز سازمانهای دیگری مانند تعاونی روستایی وظیفه اعطای چنین وامهایی را عهده دار بوده که با ایجاد بانک کشاورزی این وظائف به بانک کشاورزی محول گردید . در این رابطه افت و خیزهای بسیاری بر جریانهای اعطای وامها رفته است . و همواره از سوی دست اندرکاران میزان وامها ، مقدار بهره و چگونگی پرداخت آن مورد نقد بوده است . در آغاز از وامهای کم بهره به دلیل حمایت از بخش کشاورزی سخن می رفت و اخیراً از تسهیلات بانکی با بهره های بالاتر با این فرض که کشاورزان ارزش سرمایه را نمی دانند و تسهیلات اعطائی را در مصارفی غیر از امور کشاورزی هزینه می کنند ، اما حقایق امر با کنکاش و تحقیق در مسائل مترتبه مشخص می گردد که دسترسی به اطلاعات مورد نیاز هم با محدودیتهای فراوانی روبروست .

نقش اعتبارات در توسعه بخش کشاورزی

پس از جنگ جهانی دوم برنامه توسعه کشورهای جهان سوم شکل جدیدی بخود گرفت . روستاها بعلت دارا بودن درصد بالائی از جمعیت کشور و هم بلحاظ محل تولیدات کشاورزی و تأثیری که محصولات کشاورزی در تولید ناخالص ملی دارد مورد توجه قرار گرفت . اما توجه به روستا و کشاورزی بدون سرمایه گذاری امکان پذیر نبوده کشاورزان فقیر هم توانائی چنین کاری را

* هیأت علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان

نداشتند در نتیجه اعتبارات هنگفتی از طریق بانکهای مرکزی با نرخهای ارزان کشاورزی و تعاونیهای اعتباری سپرده شده و مقررات جدیدی برای پرداخت هر چه بیشتر تسهیلات به کشاورزان وضع گردید.

سیاست توزیع اعتبارات ارزان قیمت در جامعه روستائی مطرح شد و در زیر چتر این هدف کلی، اهداف متنوعی را دنبال کرد.

افزایش تولید محصولات کشاورزی

- بیرون راندن منابع غیر رسمی از بازار اعتبار روستائی

- کاهش هزینه تولید و افزایش درآمد سرانه

- کاهش نابرابریها و تعدیل درآمدها

- انتقال تکنولوژی و

تزیق اعتبارات به بخش کشاورزی توسط بانکها نتایج متفاوتی را دنبال داشت. در عین حالیکه باعث رشد این بخش گردید. ولی در همه حال نتوانست فقر و نابرابریهای اقتصادی اجتماعی را برطرف نماید. که عمل آن را در سیاستهای اعتباری بانکها و مکانیسم اعطای تسهیلات یافت. چنانچه در سیاستها و مکانیسم ارائه تسهیلات اصلاحاتی صورت گیرد. مسلماً تأثیرات مثبت آن بیشتر، مسائل منفی آن کاهش یافته و اعتبارات اعطائی نقش واقعی خود را در تولیدات کشاورزی و نهایتاً توسعه روستاها و کشور نشان خواهد داد.

انواع بانکها

بانکها به اعتبار نوع وظائف و فعالیتهایشان به گونه‌های مهم ذیل قابل طبقه بندی هستند:

- بانکهای بازرگانی (تجاری)

- بانکها صنعتی

- بانکهای کشاورزی

- بانکهای رهنی

- بانکهای تعاونی

اگر بخواهیم انواع بانکهای فوق الذکر را خلاصه‌تر کنیم به دو نوع بانکهای تجاری و بانکهای

تخصصی خواهیم رسید .

بانکهای کشاورزی :

تا قبل از سال ۱۳۰۹ شمسی هیچگونه موسسه اعتباری رسمی که به کشاورزان خدمات بدهد وجود نداشت . در سال ۱۳۰۹ قانون اجاره تاسیس بانک فلاحتی به تصویب مجلس شورای ملی سابق رسید . در سال ۱۳۱۲ بانک فلاحتی صنعتی تشکیل شد و در سال ۱۳۷۴ مؤسسه دیگری بنام صندوق توسعه کشاورزی تاسیس گردید که در سال ۱۳۵۲ به بانک توسعه کشاورزان ایران تغییر نام داد ، و بالاخره در تاریخ ۱۳۵۸/۹/۲۹ به تصویب مجمع عمومی بانکها از ادغام این دو بانک «بانک کشاورزی» فعلی بوجود آمد.

بانکهای کشاورزی بعنوان یک بانک تخصصی با اهداف خاصی در کشورها فعالیت می کنند تسهیلات کشاورزی معمولاً به بهره ای کم در اختیار بخش کشاورزی قرار می گیرد . این تسهیلات معمولاً در قبال وثیقه های املاک و اراضی بصورت تسهیلات کوتاه مدت و یا بلند مدت به کشاورزان پرداخت می شود .

نقش بانکهای کشاورزی در کشورهای در حال توسعه بسیار مؤثر بوده و باعث تقویت بنیه مالی کشاورزان و در نتیجه تأمین نیازهای جامعه به محصولات کشاورزی می شود و دولتهای کشورهای در حال توسعه می باید حمایت جدی و رسمی از بانکهای کشاورزی را بعمل آورند . با تخصیص اعتباراتی در قالب اعتبارات عمران ملی و استانی و موجبات افزایش سرمایه و حجم اعتبارات آنها و در نتیجه گسترش فعالیتهای بانکهای کشاورزی را فراهم آورد . (۱۰) بانک کشاورزی بعنوان اهرم اعتباری دولت در مهمترین بخش اقتصادی کشور (که بعنوان محور توسعه اقتصادی از آن یاد می شود) نقش بسیار حساسی را بعهده دارد . از آنجا که با بهره گیری صحیح از اهرم اعتبارات می توان جریان تصمیم گیری و فعالیت بخش خصوصی را در راستای برنامه ها و سیاستهای دولت سوق داد . لذا بانک کشاورزی باید به مثابه ابزاری جهت فعالیتهای مستقیم دولت در امر سرمایه گذاری های ضروری برای تقویت بنیه کشاورزی کشور باشد . بهمین دلیل در اساسنامه بانک کشاورزی تصریح گردیده که این بانک می بایست با توجه به اولویتها و محدودیتهای تعیین شده در سیاستهای اقتصادی ، کشاورزی و پولی دولت ، منابع مالی خود را در اختیار کلیه فعالیتهای

کشاورزی و صنایع وابسته قرار دهد. بنابراین وظیفه بانک کشاورزی عبارت است از اعطای تسهیلات مالی به واحدهای کشاورزی و صنایع وابسته و سرمایه‌گذاری و مشارکت در واحدهایی که بخش خصوصی تمایل به سرمایه‌گذاری در آنها را ندارد. اما محصولات آنها مورد نیاز جامعه است.

مشخصات جامعه مورد بررسی و مشخصات تحقیق:

جمعیت آماری در این تحقیق کلیه کشاورزانی است که در روستاهای تابعه شهرستان همدان ساکن بوده و از بانک کشاورزی این شهرستان در سال ۱۳۷۲ وام کشاورزی دریافت کرده‌اند ۳۸/۷۸ درصد جمعیت روستائی استان در ۳۷۶ آبادی مسکونی شهرستان همدان سکونت دارد. جمعیت روستائی شهرستان همدان در سال ۱۳۷۰، ۳۶۹۰۷۸ نفر بوده که به ۳۷۶ آبادی مسکونی شهرستان همدان ساکن می‌باشند. تعداد دهستانهای این شهرستان ۲۴ دهستان و تعداد بخشهای آن ۶ بخش می‌باشد. شهرستان همدان دارای ۲۲ آبادی بالای پانصد خانوار و ۱۸۴ آبادی بالای یکصد خانوار می‌باشد.

تعداد کل افرادی که از بانک کشاورزی وام کشاورزی دریافت کرده‌اند ۱۱۱۸ نفر بوده و نمونه‌گیری بصورت ساده تصادفی صورت گرفته که با ضریب اطمینان ۹۵٪ و خطای کمتر از یک درصد تعداد ۱۱۲ نفر انتخاب و اطلاعات مورد نیاز بوسیله پرسشنامه و توسط پرسشگر جمع‌آوری گردیده است.

ویژگیهای جامعه مورد بررسی:

۱- ویژگیهای سنی:

وضعیت پراکندگی سنی در جامعه مورد بررسی در جدول شماره (۱) آورده شده، جدول مذکور نشان می‌دهد که میزان سنی پاسخگویی به سنین میانی و بالا تمایل دارد. بطوریکه میانگین سن آنها ۴۹ سال بوده و ۸۵/۷ درصد آنها بالای ۴۰ سال سن داشته‌اند. در حالیکه اکثر جمعیت کشور جوان است و باید امکان جذب افراد جوان را به کار کشاورزی فراهم آورد. اطلاعات مذکور خلاف آن را نشان داده است که علت این موضوع را در دو مسئله می‌توان یافت.

۱ - اقبال جوانان روستائی به کشاورزی کم است و چنانچه نسل قدیمی که تولیدات کشاورزی

بر دوش آنهاست از مرحله تولید خارج شوند ، معلوم نیست وضعیت نیروی انسانی شاغل در بخش کشاورزی به چه صورت خواهد شد .

۲ - بانک کشاورزی تسهیلات خود را به صاحبان اراضی کشاورزی می دهد که عموماً صاحبان اراضی هم کشاورزانی با سن بالای جامعه هستند . ارائه وثیقه جهت کشاورزان فاقد مالکیت اراضی مشکل بوده . لذا لازم است بانک کشاورزی در مورد اعطای تسهیلات به کشاورزان فاقد زمین تدبیری بیندیشد .

جدول شماره ۱ - وضعیت پراکنندگی سنی در جامعه مورد بررسی

درصد	فراوانی	طبقه سنی
۱۴/۳	۱۶	۳۰-۴۰
۳۳	۳۷	۴۱-۵۰
۳۹/۳	۴۴	۵۱-۶۰
۱۳/۴	۱۵	۶۰ سال به بالا
۱۰۰	۱۱۲	جمع

سطح تحصیلات

سطح تحصیلات در جامعه مورد بررسی وضعیت نامناسبی را نشان می دهد . طبق جدول شماره (۲) ۵۵/۵ درصد از پاسخگویان بی سواد ، ۴۲/۷ درصد نیز فقط در حد خواندن و نوشتن هستند با توجه به اینکه غالباً روستائینی که سطح سواد خود را در حد خواندن و نوشتن می دانند در حقیقت بی سواد هستند و فقط می توانند نام خود را نوشته و امضاء کنند افرادی با تحصیلات دبستانی ، راهنمایی و دبیرستانی در بین پاسخگویان وجود نداشته و فقط ۱/۸ درصد ، تحصیلاتی بالاتر از دیپلم داشتند .

جدول شماره ۲ - پراکنندگی وضعیت تحصیلی در جامعه مورد بررسی

سطح سواد	فراوانی	درصد
بی سواد	۶۱	۵۵/۵
خواندن و نوشتن	۴۸	۴۲/۷
دیپلم به بالا	۲	۱/۸
جمع	۱۱۲	۱۰۰

وضعیت مالکیت اراضی :

اکثریت جامعه کشاورزان در جامعه مورد بررسی دارای زیستهای کوچک کشاورزی هستند . کشاورزی تقریباً بشکل معیشتی انجام می گیرد . لذا هر گونه سرمایه گذاری مقرون به صرفه نیست . مسئله بانک در این مقوله با مسئله زمین گره خورده ، باید قبل از هر چیز به یکپارچه کردن زمینهای زراعی پرداخت . جدول شماره (۳) نشانگر وضعیت مالکیت اراضی را در بین پاسخگویان نشان می دهد .

جدول شماره ۳ - وضعیت مالکیت اراضی در جامعه مورد بررسی :

طبقه بندی میزان اراضی	درصد مالکان
بدون زمین	۲۸/۵
تا ۲ هکتار	۴۷/۳
۲ تا ۵ هکتار	۲۱/۵
۵ تا ۱۰ هکتار	۲/۷
جمع	۱۰۰

شیوه اعطای تسهیلات :

اعطای تسهیلات عموماً بوسیله شعب مختلف بانک که در مراکز استان شهرستان و یا مراکز بخش ها وجود دارد انجام می‌گیرد. تلاش بانک در این مورد بر آن بوده که با تفویض اختیارات بیشتر به مسئولان شعب، ضمن جلوگیری از تمرکز امور در ادارات مرکزی، شرایطی را فراهم کند تا روستائیان بتوانند در حداقل زمان ممکن به تسهیلات مورد نیاز خود دست یابند. معهداً روش و مراحل ارائه تسهیلات در بانک کشاورزی (همانند بانک مسکن) تا حدی طولانی است. (۴) وقتی از جامعه مورد بررسی نسبت با مشکلاتی که در رابطه به اخذ وام داشته‌اند سؤال شد ۶۷ درصد افراد عنوان کرده‌اند در این رابطه مشکلی نداشته و ۲۶ درصد مراحل طولانی گرفتن تسهیلات را مطرح کرده‌اند. در یک بررسی از نحوه اجرای عقود مختلف در بانک کشاورزی معلوم شده که اعطای تسهیلات از طریق فروش اقساطی (ماشین آلات) جماله و مشارکت مدنی به ترتیب مجموعاً دارای ۸۹، ۹۷، ۹۰، مرحله است. حال آنکه پیش از اجرای قانون بانکداری بدون ربا در بانک کشاورزی، پرداخت هر وام در مجموع دارای ۷۱ مرحله بود. افزایش مراحل اجرای عقود که اغلب از ارزیابی دقیقتر قراردادها و نظارت بیشتر سرچشمه می‌گیرد. هر چند دارایی منافع اجتماعی است. اما هزینه نهائی را به بانک و عمدتاً به متقاضی تحمیل می‌نماید. (۵)

نرخ بهره :

اطلاعات موجود در اغلب کشورهای آسیائی نشان می‌دهد که بطور کلی نرخ بهره موسسات اعتباری در وامهای کشاورزی کمتر از نرخ تورم است. و عبارت دیگر نرخ واقعی بهره غالباً منفی است. این وضعیت در شرایط کشورهای که نرخ بهره را طی سالیان دراز ثابت نگه می‌دارند بارزتر است. (۳) گفته می‌شود که هزینه‌های سربار وامهای «جماله» به کشاورزان پرداخت می‌شود بین ۱۴ تا ۲۴ درصد است یعنی علاوه بر میزان کارمزد متعارف و معمول بانکی متأسفانه بین ۱۴ تا ۲۴ درصد میزان وام به کشاورزان هزینه‌های جنبی و تبعی به وام‌گیرنده تحمیل می‌شود. (۹) مقادیر نرخ کارمزد وامهای کشاورزی در بانک هم بین ۱۲ تا ۲۴ درصد می‌باشد.

نرخ سود تسهیلات بانکی همیشه یکی از مسائل قابل طرح در نظام بانکداری مطرح بوده است. در رابطه با وامهای کشاورزی عده‌ای بر این عقیده هستند که در هر حالت بعلمت اینکه نرخ سود

تسهیلات از تورم کمتر است کشاورزان ما ارزش واقعی سرمایه را ندانسته به اتلاف آن می پردازند. نتایج این تحقیق چیزی جدای از این مسئله را نشان می دهد.

وقتی از پاسخگویان سؤال شد نرخ سود تسهیلات اخذ شده چقدر است؟ $59/8$ درصد اظهار بی اطلاعی کردند و فقط $40/2$ درصد جواب صحیح دادند و زمانی که از همین افراد سؤال گردید آیا می دانید نرخ بهره در بازار چقدر است 51 درصد اظهار بی اطلاعی کرده و 49 درصد پاسخ مثبت دادند.

و پاسخ جامعه مورد بررسی در این سؤال که آیا تسهیلاتی که از بانک گرفته اند کم است یا زیاد $81/25$ درصد نظرشان به زیاد بودن نرخ بهره و $6/25$ درصد نرخ بهره کم و $12/5$ درصد بقیه اظهار بی اطلاعی کرده اند.

تحلیل ما از داده های فوق این است که با توجه به سطح تحصیلات، جامعه بررسی، شناخت دقیقی از سرمایه و سود سرمایه ندارند. کشاورز وقتی به پول احتیاج دارد بدون توجه به نرخ بهره آن به دنبال پول است و همین خصومت زمینه فعالیت نزول خواران، سلف خران و امثال آن را آماده کرده است. بانک با اضافه کردن نرخ بهره، مشکلی از مسئله را حل نکرده فقط کشاورز را در تنگنای بیشتری قرار می دهد. راه حل مسئله را در بالا بردن فرهنگ و دانش روستائی می توان یافت. ترویج کشاورزی علاوه بر مسئولیتهای قبلی که در رابطه با انتقال دانش و مهارتهای فنی در مراحل مختلف کاشت، داشت و برداشت محصول دارد باید مسائل اقتصادی از این قبیل را در برنامه کار خود قرار دهند.

تعاونی های اعتبار:

بانک کشاورزی بعنوان منبع اصلی تأمین اعتبار برای بخش کشاورزی است. و « منابع مالی بانک کشاورزی عمدتاً از طریق جذب سپرده های مردم، اخذ وامهای ارزان از بانکهای تجاری، برگشت اعتبارات اعطاء شده، سود سرمایه گذاریها و کمکهای دولت تأمین می شود. (5) منابع فوق نشان می دهد که اساس آن خود مردم و سرمایه های آنان است که بانک سازماندهی می کند و از آن برای خود کشاورزان استفاده می نماید. اما شیوه دیگری هم وجود دارد یعنی تعاونیهای اعتبار.

یکی از راههای اساسی تأمین سرمایه جهت اعتبارات مورد نیاز روستاها را می توان در تعاونیهای

اعتبار جستجو کرد، بانکهای تعاونی در بسیاری از کشورهای جهان موفقیت بزرگی داشته است. هم اکنون که خصوصی سازی بعنوان یک استراتژی اقتصادی در کشور مطرح است، بانکهای تعاونی در این راستا نقش بزرگی می تواند ایفا نماید.

تجربه بنگلادش - بانک روستا Grameen Bank

بانک روستا یا گرامین بانک، بانکی است اعتباری که با سرمایه کشاورزان فقیر روستائی تأسیس شده و تاکنون قدمهای بزرگی در توسعه روستا برداشته است. این بانک در سال ۱۹۷۶ با تلاش برای یافتن پاسخ به این پرسشها که چرا نظام اقتصادی بنگلادش نمی تواند مشکلات مردم را حل کند؟ چرا همچنان مردم از فقر و گرسنگی و فحطی می میرند؟ و چرا علیرغم تزریق کمکهای اقتصادی فراوان که رقم آن از آغاز استقلال بنگلادش تا سال ۱۹۹۳ بالغ بر ۲۵ میلیارد دلاری شده زندگی فقرا تغییر نکرده؟ شکل گرفته. (۸) نه روستائیان ما فقیرتر از روستائیان بنگلادش هستند و نه توان سازماندهی آنان بیشتر از ما اما آنچه که مشکل است عدم پذیرش از طرف روستائیان ما می باشد.

وقتی از افراد جامعه مورد بررسی سؤال شد که آیا حاضر هستند خودتان به کمک دولت سرمایه های کوچک را جمع آوری کرده و یک تعاونی تشکیل داده و از آنجا وام بگیرید. فقط ۳/۵ درصد پاسخ مثبت دادند، ۶/۵ درصد پاسخ آماده ای نداشتند و ۹۰ درصد بقیه هم پاسخ منفی دادند. علت آن را می توان یکی عدم کارائی تعاونیها و تعمیم ذهنی کشاورزان به هر چه که نام تعاونی دارد دانست. عدم شناخت از تعاونی اعتبار و قضاوت بر اساس ذهنیات خود و همچنین عدم فرهنگ همیاری و خودیاری بین کشاورزان نیز از علل دیگر این امر می باشد. ترویج کشاورزی نیز در این رابطه می تواند نقش مهمی را ایفا نماید.

خلاصه و نتیجه گیری:

۱ - هم اکنون که محور برنامه توسعه اقتصادی، فرهنگی کشور کشاورزی است بر همه ارگانهاست که به این امر بهای لازم را بدهند. بانکها از جمله بانک کشاورزی که وظیفه تأمین اعتبار در بخش کشاورزی را به عهده دارند از حساسیت خاصی برخوردارند.

۲ - بانک کشاورزی با تمامی فعالیتهای مثبتی که دارد با محدودت فراوانی روبروست که اهم آن کمبود سرمایه، عدم قدرت نظارت دقیق بر هزینه کردن وامها، تقاضای زیاد، و می باشد.

۳ - تحقیق انجام شده در شهرستان همدان نشان داد که :

اولاً بیشتر دریافت کنندگان را افرادی با سنین بالا و تحصیلات پائین و صاحبان زمینهای کوچک تشکیل می دهند .

۴ - بانک اهتمام زیادی ورزیده تا مراحل اعطای تسهیلات را هر چه کوتاهتر و سهل تر نماید . تحقیق نشان دهنده این است که بانک در این مورد موفق نبوده هم مراحل اعطای تسهیلات بیشتر شده و هم دریافت کنندگان تسهیلات ناراضی هستند .

۵ - نرخ کارمزد تسهیلات زیاد است . کردن مقدار نرخ تسهیلات با کم کردن آن تفسیری در مسائل و مشکلات بانک و یا کشاورز نخواهد داد . چرا که کشاورزان اکثراً بدون شناخت و توجه به مسئله نرخ بهره با تسهیلات برخورد می نمایند .

۶ - کشاورزان در مجموع به بانک کشاورزی گرایش بیشتری دارند تا بانکهای دیگر .

۷ - علیرغم اینکه هدف بانک در راستای توسعه کشاورزی است اما عملکرد آن به مثابه یک بانک تجاری و با هدف افزایش سود بوده تمایل به پس انداز و سرمایه گذاری در بانک اندک است .

۸ - بانک تعاونی کشاورزی می تواند بعنوان یک رهیافت مورد توجه و مطالعه قرار گیرد ، تحقیق موردی انجام شده نشان دهنده مشکل ذهنی و فرهنگی در این زمینه است .

۹ - بنظر می رسد چنانچه برنامه دقیق و دراز مدت کشاورزی بصورت مجموعه پروژه های اجرایی تدوین و مشخص گردد و بانک کشاورزی در قالب آن فعالیت نماید تأثیر آن بسیار زیاد خواهد بود .